102 1B
KISWAHILI KARATASI 1B
OCT./NOV. 2001
SAA: 2 ½

1. **UFAHAMU**

Soma makala afuatayo kisha ujibu maswali yanafuata.

Katika falme ya Pate ya enzi za kale, kulikuwa n binti Sultani aliyeitwa Mwanakishwira. Alipopata umri wa miaka kumi na mine tu, Mwanakishwira alikuwa tayari ni mrefu na mkubwa, na alionekana kuwa msichana mzima mwenye umri wa miaka kumi na minane. Alikuwa nadhifu na mzuri sana wa sura, kiasi cha kubandikwa lakabu ya malaika. Lipendeza sana macho *fauka* ya kuwa alikuwa na akili nyingi mno. Katika umri huo, alikuwa amemaliza masomo yake yote katika madrassa iliyokuwa hapo, na aliweza kuikariri. Kurhani yote bila kigezigezi. Babake, Mfalme, aliuma videole akilia ngoa kuwa motto mwenye akili hiyo ni mke wala sio mume. Aliwaza ya kuwa kama angekuwa mvulana, angempeleleka zutafindaki ya Al-Azhar huko Misri kuendelea na masomo ya juu katika chuo hicho kisifika.

Wakati mfalme akiuma vidole kuhusu junsia ya motto wake, wanaume wengi hapo mjini walikuwa wakimeza mate. Mtu aliyememezewa mate alikuwa ni yeye huyo Mwanakishwira. Walimmezea mate kwa sababu kila mmoja wao alitaka kumwoa awe mkewe. Kumwoa Mwanakishwira kulikuwa na manufaa ya kupata mke mwenye uzuri wa shani, kama nyota, na aidha kuwa Mfalme baada ya mwenye kukikalia kuaga dunia, sababu yeye hakuwa na mrithi mwingine.

Basi ikawa ni kila mtu kujipendekeza kwa mfalme…Kila mtu bila kujali nasaba. Walijipendekeza wakwasi na mwakata pia. Mwisho Mfalme, Kwa vile alikuwa anasumbuliwa sana, na wakati huohuo aliogopa kuwa asipomwoza mapema binti yake huenda akaharibika, akaamua kuruhusu wachumba wamchumbie.

Uamuzi huu ulimshtua sana Mwanakishwira, Mshutuko aliopata ulimtia ugonjwa na kumdoofisha kabisa. Akadhoofu hadi Mfalme akaingiwa na hofu ya kuwa motto wake atakufa. Akaamua kumwuliza kinachomdhoofisha. Mwanakishwira. Mwanakishwira akasema kimdhoofishacho ni mwezi. Akipata mwezi, na nafuu pia ataipata.

Kusikia hivyo, Mfalme akatokwa na kijasho chembachemba. Akafikiria kwamba labda motto wake amemalizwa kabisa na uwele, na sasa yaweweseka tu, wala hana akili razini ya kutambua na kupanga mambo.

Hata hivyo hakuvunkika moyo kabisa. Akaamua kupata tafsiri ya kitendawili hicho kutoka kwa waheshimiwa wake hapo mjini. Ambao wote walitaka mumwoa Mwanakishwira.

Kwanza akamwendea Waziri Mkuu akamwulia tafsiri ya mwezi autakao binti yake. Waziri akasema mwezi utakikanao ni wa dhahabu. Alipoambiwa hivyo motto akzidi kudhoofu. Mfalme akakasirika sana. Akawaendea wakwasi wengine kama vile Kadhi,

Mnajimu na Kadhalika. Hawa wote wakamzidisha ugonjwa binti Mfalme kwa sababu jawabu walizotoa ni kuwa mgonjwa alihitaji mwezi wa almasi, fedha na hata hatua!

Mwisho kabisa, Mfalme akamwendea Mvulana aliyeckuwa mchungaji. Huyu akamwaidhi Mfalme kwamba aulize mgonjwa aseme mwenyewe aina ya mwezi aitakayo. Jawabu hili halikumfurahisha Mfalme, japo alienda kamwuliza binti yake, kama alivyoambiwa. Alipoulizwa Mwanakishwira akasema mwezi autakao ni kishaufu kilicho na umbo la mwezi mchanga kilichotengenezwa na chuma. Mfalme alishangaa sana, Hata hivyo akamfulia kisaufu alichokitaka mgonjwa. Alipokivaa, Mwanakishwira akapata nafuu mara moja na akaendelea na nafuu hiyo hadi akapona kabisa.

Kuona hivyo, Mfalme akawateremsha vyeo wakwasi wote humo mjini, na kuteua wengine mahali pao. Kwa upande mwingine, mchungaji akaozwa binti Mfalme na kupewa madaraka ya Waziri Mkuu. Hatimaye, Mfalme alipoaga dunia, mchungaji akawa Mfalme na Mwanakishwira akawa Malkia.

a) Zungumzia swala la meuke (yaani mahali pa mwanamke au mwanamume katika jamii) katika falme ya pate ya enzi hiyo. (alama 5)

b) i) Kwa nini Mfale iliwauliza wakwsi kwanza tafsiri ya kitendawili (alama 2)

ii) Kwa nini mfalme alishangazwa na jawabu la binti yake? (alama 2)

c) “Akili ni nywele, kila mtu ana zake” Dhihirisha jinsi methali hii inavyobainika katika hadithi hii (alama 4)

d) Ni nini maoni yako kuhusu mwanamume aliyemwoa Mwanakishwira na kwa nini alikubali kuolewa na huyo? (alama 3)

e) Eleza maana ya maneno na tamathali za semi zifuatazo (alama 4)

i) Fauka ya kuwa
ii) Akilia ngoa
iii) Uzuri wa shani
iv) Akamwaidhi

2. UFUPISHO

Yusufu Bin Hassan, Mfalme wa mwisho wa halali wa Mombasa, alijitayarisha kuihama himaya yake. Alikuwa amewashinda Wareno, mahasimu wake, vibaya, lakini alijua watarudi na watamwadhibu vikali. Hivyo basi, badala ya kusubiri waje wazitie baruti nyumba na kuzilipua, badala ya kungojea waje wawachinje raia wake kama kuku, badala ya kungonja ashuhudie minazi yote kisiwani na miti mingine ya manufaa kukatwa katwa na makatili hao, badala ya kujitayarisha yeye mwenyewe mji, faua ya kuikatakata miti yote ili Waareno wakija wasikute chochote cha kuvutia macho na watokomee kabisa. Alijua asipotekeleza uamuzi huo mkali, basi Wareno watakujja na hasira zote na kuadhibu waliomo na wasiokuwemo, kama walivyofanya Faza.

Unyama uliofanyika huko alikuwa ameusikia ukisimuliwa mara zisizohesabika. Katika masimulizi hayo, alikuwa amesikia ya kwamba Falme hiyo ya Faza ilipoasi utawala wa Kireno, askari wa Kireno, chini ya uongozi wa Martin Affenso de Mello, walifanya unyama hapo mjini Faza ambao ulikuwa haujawahi kutokea, hata katika mawazo. Inavyosemekana ni kwamba Wareno waliamua kuangamiza chochote chenye uhai, hata wanyama na miti na wakautimiza muradi wao. Ajabu ni kwamba, hata kasisi aliyeheshimika sana wa Kireno enzi hizo, Baba Joao dos Santos, aliunga mkono tukio hili akisema ya kwamba wafaza walistahili kuadhibiwa. Hakuna mtu hata mmoja upande wa Wareno aliyekilaani kitendo hiki cha kutisha.

Hii ndiyo sababu Mfalme Yusuf na raia wake walipowazima wareno hapo Mombasa, aliwaamuru watu wajitolee kuwashabulia kwenye vituo vyao vyote kaitika mwabao mzima wa mashariki ya Afrika. Baada ya kuamua hivyo, alienda Uarabun kutafuta silaha ili atekeleze azimio lake.

Alipopata zana za kutosha, ikiwa ni pamoja na silha na meli, alianza kupambana na wareno kuo huko Arabuni, mahali pitwapo Shihr. Halafu alielekea mwambao wa pwani ya AFrika aliwasumbua sana maadui zake, Mwisho alikita makao yake Bukini ambako aliendelea kuwashambulia Wareno kokote walikokuwa.

a) Eleza sababu zilizomfanya Mfalme Hassan kuuangamiza mji wake, na halafu kuuhama (maneno 30-40) (alama 8)

b) Ukitumia Maneno yako mwenyewe na bila kupoteza maana, fupisha kuanzia aya ya pili hadi mwisho wa kifungu (maneo 75-80) (alama 12)

3. **MATUMIZI YA LUGHA**

1. a) Kwa kutumia kirejeshi kifaacho, rekebisha sentensi ifuatayo kwa njia mbili tofauti.
   Yule ndiye mkwasi ambaye aliyenusurika. (alama 2)

   b) Andika umoja wa sentensi hizi:
      (i) Kwato za wanyama hutufaidi
      (ii) Mnataka vyeti vya kuwasaidia? (alama 2)

   c) Andika ukubwa wa
      Mwizi aliiba kikapu na ngo'mbe (alama 2)

   d) Tunga sentensi sahihi ukidhihirisha wingi wa majina yafuatayo:
      i) Ukanda
      i) Uzee

   e) Sahihisha sentensi zifuatazo bila kugeuza maana
      i) Kikombe chenye kimevunjika ni kipya (alama 1)
      ii) Nimepeana kitabu kwa mwalimu mkuu (alama 1)

f) Tunaweza kusema katika chumba au

i) …………………………………………………..ama

ii) ……………………………………………………..

g) Andika sentensi zifuatazo katika hali ya kutendewa

i) Yule Ngo'mbe alizaa ndama mkubwa jana

ii) Mavu hawa wamemsumbua Nyatogo kwa mda mrefu.

h) Kwa kurejea ngeli za mahali, andika sentensi tatu ukionyesha matumizi ya kila moja

i) Andika sentensi za mseto kutokana na mbili fupi ulizopewa

a) Mwanafunzi amesoma kwa bidii. Mwanafunzi anataka kupita mtihani (alama 1)

b) Leo nimerudi nyumbani. Sipendelei kuishi hapa (alama 1)

j) Geuza sentensi hizi kutoka msemo wa taarifa hadi msemo halisi

i) Mama alisema nichukue nafaka yetu nikauze sokoni (alama 2)

ii) Mwalimu aliomba aletewe vitabu vyake kutoka darasani (alama2)

k) Eleza maana mbili tofauti za sentensi hii:
Wenzake wamelipwa pesa zao, yeye bado amelala.

I) a) Eleza Katika sentensi maana ya misemo ifuatayo;

(i) Uso wa chuma (alama 1)

(ii) Kuramba kisogo (alama 1)

b) Andika visawe (maneno yenye maana sawa) vya maneno haya

i) Sarafu (alama 1)

ii) Kejeli (alama 1)

iii) Daktari (alama 1)

Kwa kila jozi ya maneno uliyopewa, tunga sentensi mbili kutofautisha maana.

c) i) Ini
Hini (alama 2)

d) Andika kinyume cha

i) Shari (alama 1)

ii) Oa (alama 1)

e) i) Anayefundisha mwari mambo ya unyumba hutwa (alama 1)

ii) Samaki anayejirusha kutoka majiri huitwa (alama 1)